

УДК 371.671: 796/799: 167

М.Д. Зубалій, м. Київ

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ЗМІСТУ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Розкрито становлення і розвиток змісту навчального матеріалу з фізичної культури.

Ключові слова: *фізична культура, зміст навчального матеріалу, навчальна програма, державний стандарт.*

Дидактичні дослідження [5; 10] засвідчують, що зміст предмета “Фізична культура” є первинним системотворчим компонентом шкільної фізкультурної освіти, а підручники і навчальні посібники з фізичної культури – основними засобами його реалізації. У зв’язку з цим для вивчення становлення й розвитку змісту навчального матеріалу з фізичної культури необхідно, насамперед, проаналізувати видані в Україні в останнє двадцятиріччя навчальні програми з фізичної культури. Їх аналіз показує, що перша українська програма “Фізична культура” для 1–11-х класів була видана в 1993 р. Її зміст розробили співробітники лабораторії фізичного виховання НДІ педагогіки України з урахуванням вимог Державної національної програми “Освіта” (“Україна XXI століття”).

Згідно з цією програмою необхідно було докорінно оновити зміст навчальних предметів і на їх основі створити нові підручники й навчальні посібники для учнів і вчителів. Але розробку нових підручників і посібників з фізичної культури стримували незавершені дослідження щодо негативного впливу Чорнобильської катастрофи на фізичну підготовленість учнів та недосконалість нормативної бази з фізичної підготовки школярів. Її основою до 1991 року, як відомо, були фізкультурні комплекси БГПО, ГПО і ГЗБ, що діяли в усіх союзних республіках. Тому перед науковцями і методистами стояло в цей період завдання терміново провести відповідні дослідження й на їх основі розробити державні тести і нормативи для підготовки нових навчальних програм і посібників з фізичної культури.

© М.Д. Зубалій, 2009

На зміст навчального матеріалу з фізичної культури значно вплинуло те, що після аварії на Чорнобильській АЕС рівень фізичної підготовленості учнів більшості загальноосвітніх шкіл значно погіршився. Це було викликано необхідністю обмеження організаційно-методичних умов проведення уроків фізичної культури і позакласної фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи в школах у зв'язку з радіоактивним забрудненням великої території. Ці обмеження були викладені у Рекомендаціях Міністерства народної освіти УРСР щодо внесення змін у Комплексну програму з фізичного виховання учнів шкіл республіки, що знаходяться в зонах радіоактивного забруднення [8] та Рекомендаціях Міністерства народної освіти УРСР щодо проведення уроків фізкультури та позакласної фізкультурно-масової роботи в школах, що знаходяться в зоні радіоактивного забруднення [9], підготовлених співробітниками лабораторії фізичного виховання НДІ педагогіки УРСР.

У методичних рекомендаціях було зроблено наголос на обмеження фізичних навантажень учнів і перебування їх на свіжому повітрі й спортивних майданчиках сільських і міських загальноосвітніх шкіл, розміщених в зоні радіоактивного забруднення. На той час ще не були проведені наукові дослідження, в яких би розкривалися особливості фізичного виховання учнів різного віку, що проживали в зоні підвищеної радіоактивності.

Перші наукові праці з цієї тематики опублікували в 1993-1994 роках Е.О. Ясинський, В.І. Берзін, Р.Т. Раєвський, М.Д. Зубалій, В.І. Завацький, Б.П. Грейда, А.І. Зимовін, Г.В. Бельский, П.С. Данчук, О.С. Куц та інші. Пізніше підключилися до дослідження проблеми фізичного виховання учнів загальноосвітніх шкіл в умовах пострадіаційного забруднення О.В. Андрощук, В.А. Барабой, В.Г. Бебешко, С.М. Дмитренко, І.А. Панін та інші вчені. У їхніх працях наголошувалося, що недостатня рухова активність учнів, які проживають у зонах пострадіаційного забруднення, негативно позначається на діяльності серцево-судинної, дихальної і кістково-м'язової систем, залоз внутрішньої секреції, на стійкості організму до впливу шкідливих факторів зовнішнього середовища, а також на розумовій діяльності. Зокрема, у дослідженні І.А. Паніна вказується на необхідність перегляду

існуючих методик фізичного виховання учнів загальноосвітніх шкіл у пострадіаційний період. А одним з головних напрямів усунення негативних тенденцій у руховій підготовленості школярів, що проживають у зоні пострадіаційного забруднення, має стати, вказує автор, розробка нових навчальних програм з фізичної культури для означеного вище контингенту. У цих навчальних програмах є можливість розкрити зміст, методи і прийоми підвищення ефективності процесу фізичного виховання школярів, які мешкають в умовах пострадіаційного забруднення [7].

Новим етапом у реформуванні змісту освіти з фізичної культури були 1993-1994 роки, коли було підготовлено й прийнято Закон України “Про фізичну культуру та спорт”. У ньому закладено основи розвитку фізичної культури і масового спорту у загальноосвітніх навчальних закладах на майбутні роки. Згідно з Законом намічалася розробка Концепції фізичного виховання в системі освіти України, Державних тестів і нормативів оцінки фізичної підготовленості населення України, Державної програми розвитку фізичної культури і спорту в Україні. Для їх розробки була створена група науковців з фізичної культури і спорту, до якої увійшли В.Г. Ареф’єв, М.В. Жмарьов, В.О. Запорожанов, М.Д. Зубалій, В.І. Кубасов, Ю.П. Мічуда, Р.Т. Раєвський, П.Ф. Савицький, В.В. Столітенко, Б.М. Шиян та ін.

Першим було розроблено й опубліковано проект Концепції національної системи фізичного виховання дітей, учнівської і студентської молоді України [4, с. 50 – 54]. Після тривалого обговорення на різних рівнях її було затверджено. Потім ця група у розширеному складі розробила в 1995 році Державну програму розвитку фізичної культури і спорту в Україні та Державні тести і нормативи оцінки фізичної підготовленості населення України, які були теж затверджені постановою Кабінету Міністрів України. У 1995 році також розпочалося друкування для вчителів фізичної культури у журналі “Початкова школа” першого українського “Словника спортивних термінів” й видано В.Г. Ареф’євим новий навчальний посібник “Методика викладання фізичної культури в школі” [1].

Продовженням етапу реформування змісту галузі “Фізична культура” були 1996-1998 роки, коли після прийняття Закону

України “Про освіту” розпочалася активна робота над державними стандартами загальноосвітньої підготовки учнів. Першими на початку 1996 р. підготували й видали у журналі “Педагогіка і психологія” проект стандарту під назвою “Вимоги до навчальних програм фізичного виховання в системі освіти України (основи стандарту фізичного виховання)” [3, с. 219-231] науковці В.Г. Ареф’єв, М.Д. Зубалій, Р.Т. Раєвський, Т.М. Ройко, М.О. Третяков та ін. Видання проекту цього стандарту викликало необхідність його термінового обговорення, адже до цього часу стандарти з фізичного виховання в Україні ще не видавалися. Для централізованого керівництва їх підготовкою для основних освітніх галузей на різних рівнях була створена відповідна група. Від Міністерства освіти України керувала цією роботою О.Я. Савченко, від Академії педагогічних наук України – С.У. Гончаренко, від Національної академії наук України – П.П. Толочко, від Інституту змісту і методів навчання – О.І. Ляшенко. Зміст освітніх галузей опрацювали вчені АПН і НАН України та Головного управління загальної середньої освіти Міністерства освіти України. У 1996 р. Колегія Міністерства освіти України затвердила Концепцію державного стандарту. У проекті Базового плану було виділено вісім освітніх галузей, серед яких і “Фізичну культуру і здоров’я”.

Розробляли зміст цієї галузі наукові співробітники лабораторії фізичного виховання Інституту проблем виховання АПН України у складі Е.С. Вільчковського, М.Д. Зубалія, А.Ф. Борисенка, О.І. Остапенка та ін. Новий варіант базового стандарту було обговорено в 1996 р. на Всеукраїнській науково-практичній конференції “Стандарти загальної середньої освіти. Проблеми, пошуки, перспективи”. Науковцями були висловлені побажання поетапного введення державних стандартів, забезпечити еквівалентність загальної середньої освіти в різних типах навчальних закладів, дотримуватися єдиного освітнього простору в державі. Пріоритетним завданням уведення державних стандартів з різних освітніх галузей була мінімізація навчального навантаження на учнів. Проект державного стандарту освітньої галузі “Фізична культура і здоров’я” також пройшов широку апробацію серед фахівців фізичного виховання і на основі їхніх зауважень був доопрацьований Базовий навчальний план, який було затверджено Постановою Кабінету Міністрів України.

У 1997 р. доопрацьований проект Державного стандарту освітньої галузі “Фізична культура і здоров’я” був надрукований у різних виданнях. На його основі науковці розробили науково-методичні вимоги до складання програм з фізичної культури, вимоги до фізичного виховання школярів, учнів і студентів, методичні вимоги до змісту базової програми з фізичної культури, пропозиції щодо нормативних актів з фізичного виховання у навчально-виховній сфері. Науковцями було вивчено стан фізичної підготовленості учнів, доопрацьовано й опубліковано друге видання Державних тестів і нормативів оцінки фізичної підготовленості населення України. Це дало можливість їх масово використовувати в загальноосвітніх навчальних закладах, а також перевірити під час проведення першого Всеукраїнського конкурсу “Учитель року – 97” в номінації “Фізична культура”, фінал якого проходив 14-20 квітня 1997 р. в м. Луцьку. Його переможцем стала учитель фізичної культури гімназії № 21 м. Луцька Наталія Григорівна Денисенко, яка рівно виступила в усіх видах програми конкурсу. Їй першій серед конкурсантів було присвоєно почесне звання Заслужений учитель України. Проведення конкурсу виявило сильні і слабкі сторони змісту діючої навчальної програми “Фізична культура” для 1 – 11 класів та інших нормативних документів з фізичного виховання. Це вимагало розробки в 1998 р. проекту Концептуальних засад подальшого розвитку фізичної культури і спорту в Україні, затвердження Концепції фізичного виховання в системі освіти України, розробки й видання нової навчальної програми для загальноосвітніх навчальних закладів “Фізична культура” для 1–11-х класів, розробки й затвердження Цільової комплексної програми “Фізичне виховання – здоров’я нації”.

У 1999 році відбувся перехід до нової структури і змісту 12-річної шкільної освіти. Він викликаний Законом про загальну середню освіту. Його затвердження зумовлено необхідністю принципово по-новому визначити функції усіх етапів шкільної освіти, забезпечити її цілісність, більш повну й точну відповідність викликам часу. Теоретичне осмислення нових цілей і змісту освіти розроблено у Концепції 12-річної середньої загальноосвітньої школи, підготовленій під керівництвом О.Я. Савченко й затвердженій спільною постановою Колегії МОН

України і Президії АПН України. У Концепції вказується, що для переходу на новий зміст освіти необхідно в аксіологічному плані й на рівні предметного забезпечення здійснити системну гуманізацію і диференціацію навчального змісту, підручників, навчальних посібників, методик, надати їм виразного культурологічного, розвивального, комунікативно-діяльнісного спрямування. У подальшій роботі над відбором і структуруванням змісту враховувався фактор навчального часу. Вперше в історії шкільництва на рівні Закону про загальну середню освіту було визначено кількість навчальних годин на кожен клас і обов'язкових робочих днів на рік. Звідси й виникла потреба змінити розподіл часу між освітніми галузями в Базовому навчальному плані, а надалі це зумовило удосконалення змісту освітніх галузей, скорочення обов'язкового класно-урочного навантаження учнів, переосмислення ролі самостійної домашньої роботи тощо.

Однак у цих документах, підготовлених без фахівців фізичного виховання, не було зафіксовано мінімальну кількість годин на тиждень на фізичну культуру, яку визначено у Законі України "Про фізичну культуру та спорт" ще в 1993 році. З цього витікало, що дотримання біологічної потреби організму учнів загальноосвітніх шкіл у рухах не було передбачено на найближчі роки, що привело тепер до загальнонаціональної катастрофи у стані фізичного розвитку і здоров'я більшості школярів. Ураховуючи незадовільний стан рухової активності і здоров'я школярів, науковці й фахівці фізичного виховання намагалися самостійно вирішити ці питання. Зокрема, співробітник Федерації футболу України В.В. Столітенко і Генеральний секретар федерації А.І. Попов першими вирішили домовитися з Міністерством освіти і науки України про введення в загальноосвітніх школах третього уроку футболу, який пізніше було названо уроком фізичної культури з елементами футболу. Для підтримки цієї ідеї у м. Києві було проведено 14 травня 1999 р. Всеукраїнську конференцію "Урок футболу в загальноосвітніх школах України" з участю науковців, методистів, учителів та інших фахівців з фізичної культури і спорту. Ця ідея була підтримана всіма учасниками конференції й поступово урок футболу було впроваджено в багатьох загальноосвітніх школах.

Для вчителів фізичної культури була видана навчальна програма “Основи здоров’я і фізична культура” для 1 – 11 класів загальноосвітніх навчальних закладів [6] з поглибленим вивченням футболу і навчально-методичний посібник “Футбол у школі” [2]. З цього часу також розпочалося дослідження історії українського футболу, що дозволило встановити, що перший офіційний матч на українських землях було проведено між футбольними командами “Сокіл” (Львів) і “Сокіл” (Краків) у Львові 14 липня 1894 р. за старим стилем на новозбудованому стадіоні у Стрийському парку в рамках другого зльоту гімнастичного товариства “Сокіл”, який проходив під час відкриття другої Галицької загальнокрайової виставки досягнень. Гра тривала до першого гола. М’яч у ворота суперників забив на 6-й хвилині 16-річний львівський студент учительської семінарії Володимир Хомицький. За львівську команду “Сокіл” також виступали Ксенофонт Теодорович, Северин Рудницький, Олександр Козел та ін. Цю дату було затверджено 3 липня 1999 р. виконавчим комітетом Федерації футболу України, а в 2004 р. на честь 110-річчя українського футболу на місці проведення цього матчу у Стрийському парку було встановлено пам’ятний знак. Він є одним із пунктів його відвідин уболівальниками футбольних матчів Євро – 2012.

У 1999 р. було також проведено у м. Києві “круглий стіл” з фізичного виховання учнів загальноосвітньої школи, на якому піднімалося питання про необхідність підвищення їхньої рухової активності й уведення в усіх школах 3-х уроків фізичної культури. На цьому засіданні також обговорювалися підготовлені науковцями Державні вимоги до навчальних програм з фізичного виховання в системі освіти, Державні вимоги до системи фізичного виховання дітей, учнів та студентської молоді, Положення про заліки з фізичного виховання, які були опубліковані у збірнику “Освіта і управління” та журналі “Фізичне виховання в школі”. У цьому ж журналі було опубліковано й аналітичний звіт про засідання круглого столу “Фізичне виховання шкільної молоді України”. На цьому засіданні було вперше піднято питання про необхідність розробки проекту державного стандарту лише з галузі “Фізичне виховання”, тобто без об’єднання з іншими галузями. Проте ця ідея не була підтримана в Міністерстві освіти і науки України, тому що в

початкових класах вводився новий предмет “Основи здоров’я”, на який необхідно було виділити відповідні навчальні години. Й тому освітню галузь було названо “Здоров’я і фізична культура”.

Розробка змісту для 12-річної школи розпочалася з підготовки стандартів для 4-річної початкової школи, які були затверджені Постановою Кабінету Міністрів України у 2001 р. Проект цього документа розробили науковці АПН України під керівництвом О.Я. Савченко, М.С. Вашуленка і Т.М. Байбари. Відповідно до Державного стандарту початкової освіти було розроблено Типовий навчальний план 4-річної початкової школи, обґрунтовано теоретичні засади відбору і структурування змісту навчальних предметів цього ступеня школи, який представлено у нових навчальних програмах для 1–4-х класів з різних предметів, у тому числі й з основ здоров’я. Новий навчальний зміст було презентовано у нових підручниках з усіх предметів інваріантної частини Базового навчального плану. На допомогу вчителям і методистам у запровадженні нового змісту початкової освіти були розроблені навчальні посібники для учнів – робочі зошити з різних предметів, у тому числі й з основ здоров’я, і підготовлені методичні посібники для вчителів з навчання і виховання у 1 і 2 класах. Науковцями також було визначено обсяги і характер навчального навантаження учнів початкової школи; розроблено нову систему оцінювання навчальних досягнень молодших школярів; опубліковано методичні рекомендації щодо її впровадження в початкових класах; проведено експериментальну апробацію нового оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів.

Література:

1. Ареф’єв В.Г. Методика викладання фізичної культури в школі: навчальний посібник / В.Г. Ареф’єв. – К.: ІСДО, 1995. – 136 с.
2. Віхров К.Л. Футбол у школі. Навчально-методичний посібник / К.Л. Віхров. – К.: Комбі ЛТД, 2002. – 256 с.
3. Зубалій М.Д. Вимоги до навчальних програм фізичного виховання в системі освіти України (основи стандарту фізичного виховання) / М.Д. Зубалій, Р.Т. Раєвський, Т.М. Ройко та ін. // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 3. – С. 219-231.

4. Концепція національної системи фізичного виховання дітей, учнівської і студентської молоді України / В.Г. Ареф'єв, М.Д. Зубалій, В.І. Кубасов, Р.Т. Раєвський, В.В. Столітенко // Початкова школа. – 1994. – №4. – С. 50-54.
5. Мадзігон В. Підручник нового покоління: яким йому бути / В. Мадзігон // Підручник XXI століття. – 2003. – №1-4. – С. 41-42.
6. Основи здоров'я і фізична культура: навчальна програма для 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. / [М.Д. Зубалій, С.І. Жевага, О.І. Остапенко, Є.В. Столітенко, В.В. Столітенко]. – К., 2001. – 98 с.
7. Панін І. Рухова активність школярів у пострадіаційний період / І. Панін, М. Зубалій, А. Панін // Освіта і управління. – 2006. – № 1. – С. 169-174.
8. Рекомендації Міністерства народної освіти УРСР щодо внесення змін у Комплексну програму фізичного виховання учнів шкіл республіки, що знаходяться в зонах радіоактивного забруднення. – К., 1990. – 2 с.
9. Рекомендації Міністерства народної освіти УРСР щодо проведення уроків фізкультури та позакласної фізкультурно-масової роботи в школах, що знаходяться в зоні радіоактивного забруднення. – К., 1990. – 4 с.
10. Савченко О. Нова доба шкільної освіти. Зміст підручників – пріоритет наукової діяльності АПН України / О. Савченко // Підручник XXI століття. – 2003. – № 1-4. – С. 30-40.

In the article describe standing and development the education material of the physical culture.

Key words: *physical culture, content of educational syllabus, educational syllabus.*

Раскрыто становление и развитие содержания учебного материала по физической культуре.

Ключевые слова: *физическая культура, содержание учебного материала, учебная программа, государственный стандарт.*